

О. В. БАТАНОВ

Олександр Васильович Батанов, кандидат юридичних наук, ст. науковий співробітник, доцент, ст. науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

МУНІЦИПАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО МУНІЦИПАЛІЗМУ

Місцеве самоврядування, діяльність його органів та посадових осіб насамперед знаходить своє вираження у регулюванні життєдіяльності територіальної громади, вирішенні питань місцевого значення. Дана життєдіяльність різноманітна. Вона включає місцеві питання соціально-економічного, політичного, духовно-культурного й екологічного значення тощо. Тому, однією з передумов формування дієздатних територіальних громад, створення повноцінної системи місцевого самоврядування та реалізації різнопланових місцевих інтересів є визначення сфери відання місцевого самоврядування, у тому числі й у першу чергу в аспекті їх самодіяльності, самоорганізації, саморегулювання тощо.

Слід зазначити, що кожна держава визнає за територіальними громадами та утворюваними ними самоврядними структурами повноваження з урахуванням своїх національних, історичних, культурних та інших традицій. Адже соціально-правова якість місцевого самоврядування залежить не тільки від нормативних вимог правової дійсності й образів майбутнього, але й багато у чому від сформованих у процесі історичного розвитку національної державності уявлень народу про найкращі способи устрою місцевих справ, його ustalених практик муніципальної демократії, тобто, власне кажучи, від змісту національної муніципально-правової традиції, яка викристалізувалася у практичному бутті національного характеру¹.

Визнання державою цього природного права територіальних громад має суттєве значення у процесі формування комплексу питань місцевого значення які, власне кажучи, являють собою особливий компетенційний вимір самостійності місцевого самоврядування та одну з основних телеологічних детермінант визнання та гарантування права територіальної громади на місцеве самоврядування в цілому. Адже наявність такого роду питань, які отримують своє втілення у відносно відособленій сфері суспільних відносин, є свого роду генетичною основою «пророчення» муніципальної влади із відносин самоорганізації населення, однією із умов її існування та, одночасно, – певним середовищем її функціонування, включаючи нормотворчу діяльність. Саме можливість виділення питань місцевого значення як особливої сфери реалізації муніципальної влади дозволяє говорити про самостійність даного виду публічної влади, визнанні специфіки її завдань та основних напрямів як правозастосовчої, так і правотворчої діяльності².

Слід зазначити, що проблема муніципальних традицій та в цілому традиційності у місцевому самоврядуванні та муніципальному праві ще не була предметом ґрунтовних наукових досліджень. Здебільшого означені питання висвітлені у працях зарубіжних вчених. У цьому плані можна назвати праці лише таких дослідників, як А. А. Джагарян і Н. В. Джагарян³, які у своїх публікаціях розглядають муніципально-правову традицію як соціогенетичний фактор установаження й реалізації конституційної моделі місцевого самоврядування, та М. С. Шайхуллін⁴, який порушує актуальні питання диференціації й ідентичності традицій місцевого самоврядування та їх зіставлення з традиціями муніципальної влади у Російській Федерації та її суб'єктах, в інших країнах СНД.

У працях вітчизняних вчених ці питання розглянуті доволі опосередковано, що актуалізує необхідність вивчення та глибокого дослідження цієї тематики не тільки з науково-теоретичної точки зору, а з позицій практичної доцільності втілення муніципальних традицій у правотворчу діяльність і правозастосувальну практику органів державної влади та місцевого самоврядування.

Актуальність проблеми, порушеної у даній статті, зумовлена тим, що традиції та їх врахування у процесі вирішення питань місцевого значення, є однією з ключових ознак, які визначають конституційно-правову природу місцевого самоврядування територіальних громад. Традиції є складним та невід'ємним елементом соціуму, що самоорганізується, насамперед територіальної громади, способом накопичення життєво важливих для цього суб'єкта місцевого самоврядування владно-правових моделей поведінки та взаємовідносин. Саме у традиціях виявляються історичні, національно-культурні, соціально-економічні та інші особливості здійснення місцевого самоврядування, тобто такі елементи, які є типиформуючими чинниками конкретних муніципальних явищ та процесів (територіальних громад, муніципального статутного права, місцевої публічно-самоврядної влади тощо), а з іншого – їм властиві механізми контролю та трансляції унікального соціально-правового та етнополітичного досвіду, який зумовлює специфічний тип конкретного муніципально-правового простору.

Муніципально-правова традиція безпосередньо впливає на нормативний порядок, що конститує інститути місцевого самоврядування, забезпечує їх функціонування та перспективний розвиток. Виступаючи іманентною складовою самоорганізації територіальних громад, способом накопичення життєво важливих владно-правових моделей поведінки й взаємовідносин, традиція є фактором формування специфічних (оригінальних) типів соціальних явищ та забезпечує відповідність конкретно-історичних форм громадської свідомості

ності, соціальних установ і практик тій системі базових соціально-правових цінностей, особливому цивілізаційному коду державно-правового виміру і структурування (організації) соціального простору, що сформувався у даному соціокультурному й етнополітичному контексті. Відповідно, інститути місцевого самоврядування як феноменологічні фіксації еволюції державно організованого суспільства і його муніципального розвитку є похідними від дії культурно-правових регуляторів. Тому кожне суспільство прагне до формування і реалізації тих концепцій і моделей місцевого самоврядування, які є оптимальними з точки зору його історичного досвіду, традицій і правової культури.

Традиція місцевого самоврядування акумулює в собі ціннісний досвід муніципального ладу народу і його складових – територіальних громад. У цій якості вона утворює свого роду соціонормативну матрицю муніципального розвитку, на якій під впливом конкретно-історичних умов, національних потреб, інтересів і цілей формується конституційна модель місцевого самоврядування та муніципальне законодавство. З цього випливає колосальне онтологічне, гносеологічне (епістемологічне), аксіологічне, телеологічне і праксеологічне значення муніципально-правової традиції, яка, як форма буття муніципального права, забезпечує цільове орієнтування суб'єктів правотворчості (як на рівні законопроектів і законотворення, так і підзаконної, насамперед, муніципальної статутної правотворчості), виступає для них джерелом формалізації муніципальних норм, а також критерієм оцінки їх рішень.

Незважаючи на достатньо пасивний та суперечливий розвиток місцевого самоврядування в цілому, так і муніципального нормотворення зокрема (як на рівні законодавчого оформлення конституційної моделі місцевого самоврядування, так і у формі муніципальної статутної нормотворчості), вітчизняна практика втілення муніципальних традицій у правотворчу діяльність і правозастосувальну практику органів державної влади та місцевого самоврядування набагато випереджає науково-теоретичне осмислення муніципальної традиції як ідеї.

Так, прикладом статутного закріплення муніципальних традицій та історичних особливостей міської території громади є Статут територіальної громади міста Новоград-Волинського, у ст. 1 якого особливо підкреслюється, що місто Новоград-Волинський є батьківщиною видатної поетеси Лесі Українки, а також те, що сучасна назва міста існує з 5 липня 1795 року, а стара назва Звягель – 1257 року, про що підтверджує перша літописна згадка⁵. Статут територіальної громади міста Косова, як вказується у його преамбулі, було прийнято «спираючись на багатовікову історію, як міста національно-визвольних змагань українського народу, духовного і культурного центру Косівського району»⁶. У Статуті територіальної громади міста Южноукраїнська не тільки вказується, що цей документ прийнято «з метою урахування історичних національно-культурних, соціально-економічних, інших особливостей місцевого самоврядування в м. Южноукраїнську та усвідомлюючи свою відповідальність за долю міста, збереження і примноження його досягнень і традицій, спираючись на славетну історію міста», але й зазначаються відповідні місцеві особливості те, що саме «внаслідок перебування поблизу етнічної межі східних слов'ян та східних романців у складі різних держав місто набуло характеру багатонаціонального, багатокультурного і багатоконфесійного центру, в якому мирно співіснують і взаємодіють численні національні групи, мови, культури і віросповідання»⁷. У Статуті територіальної громади міста Шаргород, прийняття якого зумовлене «історичними, географічними, національно-культурними, соціально-економічними та іншими особливостями», доводіть детально описується історія міста, особливості його географічного розташування, деякі особливості економічного потенціалу, пов'язані із земельними ресурсами територіальної громади (ст. 2 Статуту)⁸. Також, враховуючи «вікові історичні, національно-культурні та соціально-економічні традиції місцевого самоврядування у місті» було прийнято Статут територіальної громади м. Волноваха, хоча у самому статуті ці особливості не відображені⁹.

Традиції конкретної територіальної громади можуть включати наступні взаємопов'язані рівні: світоглядний, який символізує та виражає соціальну близькість, ідентичність співтовариства та особи; теоретико-концептуальний, який визначає місцеві традиції політико-правового мислення, специфіку теоретичного осмислення юридико-політичних явищ та процесів, які відбуваються у співтоваристві; соціально-духовний, який легітимізує, обґрунтовує соціальне і духовно-моральне значення існуючих інститутів; практичний – соціалізує певні цінності, норми, моделі взаємовідносин. Ці рівні та характеристики об'єктивно можуть (а в умовах розвинутого місцевого самоврядування – повинні) втілюватися у процесах локального статутного нормотворення, усебічно закріплюватися як у статутах територіальних громад, так і положеннях, які додатково розвивають їх зміст (наприклад, положення про місцеву символіку, про почесного громадянина міста тощо).

На думку російського дослідника О. І. Березіна, традиційність – це якісна характеристика соціуму, яка відображає етнополітичні, геояридичні та духовно-моральні процеси відтворення найбільш успішних, які пройшли історичну апробацію форм, технологій та способів організації співіснування індивідів у конкретному життєвому просторі. Позитивний життєвий досвід, вироблений конкретною соціальною спільністю (народом, нацією, територіальною громадою тощо), її правосвідомістю, об'єднує індивідів, організує їх взаємодію, дозволяє відносно однаково інтерпретувати різноманітні політико-правових та соціально-культурних явищ та процесів, безконфліктно узгоджувати різновекторні суспільні інтереси та потреби тощо¹⁰.

Щодо традицій у праві, у тому числі й процесах правотворення та нормопроектів на локальному рівні, слід зазначити, що вона виражається у наступництві правової культури, в т. ч. джерел права, правових принципів, правової термінології тощо. Динаміка зв'язку традиційності й новаторства у праві проявляється

в ідеях правової аккультурації (засвоєння і використання правових цінностей, норм, інститутів, процедур, рішень, форм і видів юридичної діяльності інших правових культур, правових систем, правових сімей), правонаступництва, оновлення (модернізації права, правових реформ) тощо¹¹.

У цьому плані, статuti територіальних громад – це яскрава ілюстрація такого наступництва, враховуючи, що саме з появою статутів (хартій) міст пов'язують виникнення передвісника сучасного місцевого самоврядування – комунального самоврядування в країнах Західної Європи в ході так званих «комунальних революцій» XI – XII ст. Такі юридичні документи були відомі в українських землях ще за часів магдебурзького права. Також, муніципальне статутне право активно та своєрідно, саме виходячи з муніципальних традицій, розвивалося не тільки у містах, які мали магдебурзьке право. Зокрема, достатньо прогресивне для свого часу законодавство про місцеве самоврядування, яке діяло як на територіях, які входили до складу Російської імперії, створювало для цього певні умови.

У цьому аспекті цікавим та повчальним з точки зору сьогодення є досвід становлення та розвитку міського самоврядування у місті Одеса¹². Незважаючи на те, що в Одесі й досі не прийнято власного статуту, усі з існуючих проєктів муніципальних хартій міста характеризуються прагненням нормативно оформити саме місцеві традиції, відрізняючись від подібних документів інших міст своїм новаторським та демократичним духом, більшою чи меншою мірою відображаючи індивідуальність Одеси, особливості її історичного розвитку, культурні, соціально-економічні та інші місцеві особливості і традиції¹³.

Так, у проєкті, підготовленому робочою групою щодо визначення переможця – наукової установи з розробки Статуту територіальної громади міста Одеси, містяться такі статті як «Загальні принципи та місцеві особливості, які обумовлюють прийняття Статуту територіальної громади міста Одеси» (ст. 2), «Історичні особливості, які обумовлюють прийняття Статуту територіальної громади міста Одеси» (ст. 3), «Культурні особливості, які обумовлюють прийняття Статуту територіальної громади міста Одеса» (ст. 4), «Етнічні особливості, які обумовлюють прийняття Статуту територіальної громади міста Одеса» (ст. 5), «Соціально-економічні особливості, які обумовлюють прийняття Статуту територіальної громади міста Одеса» (ст. 6). Саме ці особливості ще на етапі ініціювання проєкту визначалися у якості основних критеріїв майбутнього статуту територіальної громади міста¹⁴.

У цьому контексті, хоча й оригінальною, але доволі дискусійною, була спроба закріпити окремі особливості одеської територіальної громади законодавчим шляхом. Так, у проєкті Закону України «Про статус міст-героїв Одеса та Керч», внесеному народним депутатом України Л. Грачем, концептуальною основою якого було саме «правове визначення спеціального статусу міст-героїв Одеса та Керч з урахуванням історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей зазначених міст»¹⁵, не тільки описувалося, що «Одеса – місто на чорноморському узбережжі України, найбільший морський порт в країні, місто обласного значення, центр Одеської області», та вказувалося, що «у 1965 р. за видатні заслуги перед батьківщиною, масовий героїзм, мужність і стійкість, проявлені в розгромі фашистських військ при визволенні міста, Одеса в числі перших з країн колишнього СРСР стала містом-героєм. Місту були вручені орден Леніна і медаль «Золота зірка», а також пропонувався закріпити, що спеціальний статус міста-героя Одеси зумовлений особливостями історичного та культурного розвитку, наявністю на території міста Одеси великої кількості унікальних пам'яток історії, культури, релігії та архітектури, що мають загальнонаціональне значення (ст. 1 проєкту). При цьому у ст. 11 вказувалося, що положення даного закону є підставою для розробки Уставу (так у тексті проєкту – авт.) територіальної громади міста-героя Одеси (так саме як і міста-героя Керчі)¹⁶.

У цьому плані, питання про правові традиції у цілому та муніципальні традиції зокрема, їхню специфіку й використання має безпосереднє відношення до існуючих національних правових систем, їх входження у різні правові сім'ї, що особливо відчувається у контексті становлення національної моделі місцевого самоврядування, вплив на ключові інститути якої мають як національні традиційні форми самоорганізації населення та властиві їм акти безпосереднього народовладдя (наприклад, такі форми діяльності територіальних громад як загальні збори, зібрання й сходи місцевих жителів, громадські слухання й місцеві ініціативи, які були традиційними у періоди вічової демократії, магдебурзького права або козаччини), так і романо-германська система, вагоме місце серед джерел якої займає насамперед закон, а також англосаксонська система місцевого самоврядування, пріоритетність у якій значною мірою віддається прецедентному та статутному регулюванню. Тому, слід погодитись з Ю. М. Оборотовим, який вважає, що врахування власних правових традицій стосовно правової системи України є важливим у зв'язку з використанням запозичених правових інститутів, цінностей і норм¹⁷, що є доволі важливим й у контексті інституціоналізації та конституювання національної муніципальної моделі та формування муніципального права як галузі права.

Як справедливо доводить О. С. Шейко, суспільство створює традиції за допомогою особистості та для її блага, тобто сприяє орієнтації людини на взаємодію з іншими людьми. Тому, суспільство зацікавлене в процесі спрямованої соціалізації особистості в залученні до традицій (за рахунок дії механізму соціальної пам'яті) для створення умов адекватного сприйняття, розуміння й застосування соціального досвіду на практиці у всіх видах спілкування: комунікації, інтеракції та перцепції. Для забезпечення буття особистості в соціумі вкрай важливо формування чітких уявлень по відношенню до традицій, що корелюють із реальною дійсністю. Автентичність традицій, їх відповідність об'єктивним умовам соціального розвитку, є головним фактором формування особистісної та суспільної самоідентифікації і самовизначення як в історичному контексті та сучасній життєдіяльності, так і по відношенню до майбутніх перспектив¹⁸.

Тому, враховуючи те, що така якісна характеристика як традиційність притаманна будь-якому без виключення соціуму та соціальній спільності, у тому числі та насамперед територіальній громаді, оскільки будь-яке збереження в політико-правовій сфері основних, базисних, інститутів та цінностей є у кінцевому випадку традиція, вважаємо, що однією з ключових ознак реального та дієздатного самоврядування територіальних громад та його нормативної моделі є здатність до віддзеркалення особливостей історичного розвитку відповідної територіальної громади, культурних, соціально-економічних та інших місцевих особливостей і традицій. Ці традиції не тільки зумовлюють самотність відповідної територіальної громади, ті інституціональні, етнополітичні та правокультурні умови, у контексті яких проходить життєдіяльність місцевих жителів, а і той обмежений соціально-моральним домінантом інструментарій (у тому числі й нормативно-правовий), за допомогою якого жителі як члени своєї територіальної громади та первинні індивідуальні суб'єкти місцевого самоврядування реалізують свої інтереси та потреби у ході вирішення питань місцевого значення.

Можна виділити наступні критерії, які розкривають сутність муніципальної традиційності, відмічаючи при цьому, що:

- традиційність базується на історичній об'єктивності, тобто на історико-культурній обумовленості політико-правових явищ, технологій та процесів. Тим саме традиційності не притаманні інтернаціональні та космополітичні позиції, оскільки в її фундаменті превалюють домінанти локально-територіальної самотності, культурної своєрідності, охорони традиційних начал від руйнації інородних інновацій;

- ядром традиційності у місцевому самоврядуванні є відносно стійкий комплекс базисних світоглядних установок, систем оцінки політико-правової дійсності, конкретних місцевих потреб та інтересів. Традиційність несе у собі завжди позитивний життєвий досвід та позитивні форми організації соціально-політичного, етнокультурного та духовно-морального існування спільноти місцевих жителів, оскільки остання здійснює «відбір» традицій, зберігаючи та розвиваючи ті, які забезпечують найкращий, з точки зору геюридичної та етнополітичної унікальності, муніципально-правовий стан локальної спільноти;

- сам сенс традиційного життя людини усвідомлюється не через апіорні, універсальні схеми історичного розвитку, а за допомогою знання, носієм якого є місцеве співтовариство;

- традиційними можуть бути не тільки способи дії, форми організації, оцінки, моделі відносин, технології, але і життєві ситуації, способи мислення та сприйняття оточуючої дійсності, які є звичними для даної територіальної громади;

- традиційність не виключає, а навпаки, передбачає інноваційну діяльність територіальної громади – пошук нових способів організації задоволення соціально-політичних потреб та інтересів, які не руйнують, а доповнюють традиційну організацію соціуму;

- традиційність у місцевому самоврядуванні – це якість суспільства, яка забезпечує взаємопорозуміння та об'єднання людей різних поколінь, статей, класів та інших соціальних груп, професій тощо, яке передбачає первинність культурних форм юридико-політичної організації життєдіяльності, інституціональною основою якої на певному етапі еволюції територіальної громади є муніципальна влада.

Ми переконані, що наведені риси традиційності значною мірою можуть відобразитися як у законотворенні, так і, насамперед, процесі муніципального статутного нормопроекткування та локального регулювання питань місцевого значення, як предметної основи статутів територіальної громади з метою врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування у конкретному селі, селищі або місті.

Дослідивши конституційну і муніципально-правову природу історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей і традицій, можна відмітити їх унікальну роль і значення у ході становлення місцевого самоврядування в Україні, їх діалектичний взаємозв'язок із новаторством у муніципальному нормотворенні як внутрішнім фактором самоідентифікації, саморозвитку й самоорганізації територіальних громад.

¹ Джагарян А. А. Национальная традиция местного самоуправления – конституционный фактор муніципального строительства в России / А. А. Джагарян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/2010/002_Sekcii_russ/Dzhagaryan_cekcia_4_1.pdf

² Гавришев А. Е. Муніципальное правотворчество в Российской Федерации: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / А. Е. Гавришев. – Ростов-на-Дону, 2004. – С. 14, 19.

³ Джагарян А. Местное самоуправление в Российской Федерации: основы конституционной концепции и тенденции развития в контексте национальной муниципально-правовой традиции / А. Джагарян // Сравнительное конституционное обозрение. – 2008. – № 6 (67). – С. 111–126; Джагарян А. А. Местное самоуправление в конституционном строе: традиция и инновации в контексте европейского опыта / А. А. Джагарян, Н. В. Джагарян // Сравнительное конституционное обозрение. – 2010. – № 1 (74). – С. 126–142; Джагарян А. А. Национальная традиция местного самоуправления – конституционный фактор муніципального строительства в России / А. А. Джагарян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/2010/002_Sekcii_russ/Dzhagaryan_cekcia_4_1.pdf

⁴ Шайхуллин М. С. К вопросу об учете традиций местного самоуправления в законодательстве стран – участниц СНГ / М. С. Шайхуллин [Електронний ресурс] // ЕвразЮж. – № 8 (27). – 2010. – Режим доступу: http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_contentplus&view=article&id=1132:-8-27-2010-&catid=108:2010-06-17-09-29-22&Itemid=196; Шайхул-

лин М. С. Традиции местного самоуправления / М. С. Шайхуллин // Международные юридические чтения. Ежегодная научно-практическая конференция (Омск, 25 апреля 2008 г.). Материалы и доклады. – Омск : Изд-во Омск. юрид. ин-т, 2008, Ч. 1. – С. 129–132; Шайхуллин М. С. Традиции местного самоуправления для муниципальной власти в России / М. С. Шайхуллин // Конституционное и муниципальное право. – 2009. – № 12. – С. 22–24; Шайхуллин М. С. Традиции местного самоуправления для муниципальной власти в России / М. С. Шайхуллин // Российская юстиция. – 2009. – № 6. – С. 10–13; Шайхуллин М. С. Традиции местного самоуправления в системе ценностей современного российского государства и общества / М. С. Шайхуллин // Административное и муниципальное право. – 2009. – № 11 (23). – С. 18–25; Шайхуллин М. С. К вопросу о формировании муниципальных традиций в России / М. С. Шайхуллин // Аграрное и земельное право. – 2010. – № 3 (63). – С. 38–42; Шайхуллин М. С. О традициях местного самоуправления в России / М. С. Шайхуллин // Государственная власть и местное самоуправление. – 2008. – № 12. – С. 39–42; Шайхуллин М. С. Влияние традиций местного самоуправления на общественные отношения в условиях построения правового государства в России / М. С. Шайхуллин // Правовое государство. – 2009. – № 4. – С. 10–11; Шайхуллин М. С. К вопросу о формировании традиций местного самоуправления в России / М. С. Шайхуллин // «Татищевские чтения : актуальные проблемы науки и практики»: Актуальные проблемы юридической науки: материалы VII Международной науч.-практ. конф. – Тольятти : Изд-во Волжск. ун-та, 2010, Ч. I. – С. 312–320.

⁵ Статут територіальної громади міста Новограда-Волинського: Затверджений другою сесією Новоград-Волинської міської ради двадцять четвертого скликання від 11 липня 2002 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт міста Новоград-Волинський. – Режим доступу : <http://www.novograd.osp-ua.info/?ch=1&fl=statutgr>

⁶ Статут територіальної громади міста Косова. Прийнятий на 18 сесії III демократичного скликання 27 грудня 2001 року [Електронний ресурс] // Сайт Асоціації міст України. – Режим доступу : <http://www.auc.org.ua/city/info/status/?sid=25&ln=ua>

⁷ Статут територіальної громади міста Южноукраїнська : Затверджений рішенням Южноукраїнської міської ради від 7 червня 2005 р. [Електронний ресурс] // Южноукраїнськ. Офіційний сайт міста. – Режим доступу : <http://ujnoukraink.mk.ua/statut/printVersion.html>

⁸ Статут територіальної громади м. Шаргорода. Прийнятий на 14 сесії 3 скликання Шаргородської міської ради 28 лютого 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ustav-yalta.org/zakontxt/Shargorod.doc>.

⁹ Статут територіальної громади міста Волноваха [Електронний ресурс] // Волновихський городской портал. – Режим доступу : <http://www.volnov.org.ua/ustav1.php>

¹⁰ Березин А. И. Институты публичной власти в национальной государственно-правовой традиции: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 23.00.02 «Политические институты; Этнополитическая конфликтология; Национальные и политические процессы и технологии (юридические науки)» / А. И. Березин. – Ростов-на-Дону, 2006. – С. 9, 16.

¹¹ Бігун В. С. Традиція у праві / В. С. Бігун // Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 6: Т–Я. – 2004. – С. 112.

¹² Орловский А. Опыт города Одессы по разработке устава территориальной громады / А. Орловский. – О. : Хоббит, 2003. – 48 с.; Стременовский С. Н. Місцеве самоврядування м. Одеси в середині XIX століття : історико-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / С. М. Стременовський. – О., 2000. – 20 с.

¹³ Устав территориальной громады города Одессы. Основные этапы создания; [под редакцией В. И. Брудного, А. С. Крупника, А. С. Орловского]. – О.: ХОББИТ ПЛЮС, 2007. – С. 5.

¹⁴ До розробки проекту Статуту територіальної громади Одеси буде залучено найбільш авторитетні наукові установи міста [Електронний ресурс] // Офіційний сайт міста Одеса. – Режим доступу : <http://www.odessa.ua/ru/news/8492/>; Про умови проведення конкурсу на визначення наукової установи – розробника Статуту територіальної громади міста Одеси : Розпорядження Одеського міського голови № 651-01 р. від 03.07.07 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт міста Одеса. – Режим доступу : <http://www.odessa.ua/ru/acts/mayor/8469/>; Вимоги щодо змісту проекту Статуту територіальної громади міста Одеси: Додаток 2 до розпорядження міського голови «Про умови проведення конкурсу на визначення наукової установи – розробника Статуту територіальної громади міста Одеси» № 651-01 р. від 03.07.07 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт міста Одеса. – Режим доступу : <http://www.odessa.ua/ru/acts/mayor/8469/>

¹⁵ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про статус міст-героїв Одеса та Керч», внесеному народним депутатом України Л. Грачем. Реєстр. № 4822 від 14.07.2009 р. [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=35841

¹⁶ Про статус міст-героїв Одеса та Керч: Проект Закону України, внесений народним депутатом України Л. Грачем. Реєстр. № 4822 від 14.07.2009 р. [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=35841

¹⁷ Оборотов Ю. М. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Ю. М. Оборотов. – О., 2003. – С. 11.

¹⁸ Шейко О. С. Традиція як фактор саморозвитку суспільства : автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О. С. Шейко. – Запоріжжя, 2001. – С. 3.

Резюме

У статті розглядаються соціологічні та правові аспекти муніципальних традицій. Відмічається їх унікальна роль і значення у ході становлення місцевого самоврядування в Україні. Показаний діалектичний взаємозв'язок муніципальних традицій та муніципального нормотворення.

Ключові слова: муніципальні традиції, сучасний муніципалізм, муніципальне право, місцеве самоврядування.

Резюме

В статье рассматриваются социальные и правовые аспекты муниципальных традиций. Отмечается их уникальная роль и значение в ходе становления местного самоуправления в Украине. Показана диалектическая связь муниципальных традиций и муниципального нормотворчества.

Ключевые слова: муниципальные традиции, современный муниципализм, муниципальное право, местное самоуправление.

Summary

In the article the social and legal aspects of municipal traditions are analyzed. Theirs unique role and importance in the formation of local self-government in Ukraine is marked. The dialectical connection of municipal traditions and municipal law-making is shown.

Key words: municipal traditions, modern municipalizm, municipal law, local self-government.

Отримано 27.01.2011

I. А. КУЯН

Ірина Анантоліївна Куян, кандидат юридичних наук, ст. науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

РОЗВИТОК ВЧЕННЯ ПРО СУВЕРЕНІТЕТ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ ДОРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

Батьківщиною ідеї та поняття суверенітету, як відомо, вважається Франція. Насичена важливими політичними подіями історія розвитку державності в цій країні викликала необхідність ідеї суверенітету, що була сформульована в 1576 р. відомим французьким мислителем Ж. Ж. Боденом в його праці «Шість книг про державу» та розвиток теорії суверенітету в конституційно-правовій думці. Незважаючи на втілення принципу суверенітету в конституціях майже всіх сучасних держав і визнання його в міжнародному праві, зміст самого поняття суверенітету є, багато в чому, дискусійним у науці конституційного права, що зумовлює виникнення проблем у процесі практичної реалізації цього принципу. Ще на початку минулого століття відомий німецький державознавець Г. Єллінек підкреслював, що для з'ясування поняття суверенітету, більше ніж для інших основних понять державного права необхідно досліджувати його історичний розвиток¹. Якщо історичний розвиток ідеї суверенітету в конституційно-правовій думці західних країн був предметом уваги і самого Г. Єллінека, і інших державознавців, то в українській та російській конституційно-правовій думці розвиток цієї ідеї комплексно не досліджувався.

Вчення про суверенітет в Україні та Росії розвивалися майже паралельно із західними країнами, проте спочатку ґрунтувалися на поняттях «самодержавство» і «верховна влада». Свідчення цьому знаходимо у прийнятті Іваном III титулу «Самодержець всієї Русі», а пізніше «Государь всієї Русі», влада якого вважалася божественно установленою. Таке визнання влади російських государів та незалежності Російської держави тлумачилося у творах «Повість про Флорентійський собор», «Послання про Мономаховий вінець», а пізніше в теорії «Москва – третій Рим», обґрунтованої псковським монахом Філофеем на початку XVI століття. На поняття «самодержавство» і «верховна влада» спиралися перші переклади західного «суверенітету» в російських джерелах. Як стверджують сучасні дослідники, Феофан Прокопович для перекладу латинських та англійських еквівалентів використовував терміни «маєстат» або «Величність», що розумілися як «крайня вершина», що не підлягає ніяким іншим законам, і «верховна влада». Одночасно в «Правді волі монаршої» Ф. Прокопович найчастіше використовував поняття «самодержавство»². Цей термін уживався, в першу чергу, для означення зовнішньої незалежності держави, як відсутність обов'язку платити комусь данину.

Вчені В. І. Лісовський і Г. П. Калюжна вважають, що розуміння суверенітету як верховенства влади централізованої держави було відомо в Руській державі вже в XV – XVI ст., і означало належність верховної влади правителю, а перше визначення суверенітету містилося в Кучук-Кайнарджийському договорі 1774 р.³ При цьому, термін «самодержавство» використовувався переважно для підкреслення зовнішньополітичної незалежності держави, «верховна влада» вказувала на вищій щабель у владній ієрархії, а обидва ці поняття безпосередньо пов'язувались з титулом «цар», з часів Петра I – з титулом «імператор» і поступово почали асоціюватися з державою.

На відміну від західних держав, де ідея суверенітету була покликана обґрунтувати і утвердити владу держави через утвердження верховенства королівської влади в боротьбі проти папства і імператора, в Росії XVI–XVII століття основним завданням державної влади була організація населення та встановлення порядку на великих просторах країни, тому якості державної влади і держави виражалися тут через поняття верховної влади і самодержавства.

Щодо розвитку на той час державницьких ідей в Україні, дослідники справедливо відзначають, що за тих історичних умов, коли українці не мали власної державності, коли влада на їх землях належала польському королеві, не могло обґрунтуватись верховенство «царства». Адже доводити необхідність зміцнення влади польського короля на той час означало виступати про цілей визвольної боротьби українського народу⁴. Але